

KIRÁLY SÁNDOR

TANULMÁNYAIKAT MEGSZAKÍTANI KÉNYSZERÜLŐ HALLGATÓK HAZÁNK EGYETEMEIN AZ 1930-AS ÉVEK DEREKÁN

CONCERNING UNIVERSITY STUDENTS FORCED TO INTERRUPT THEIR STUDIES IN HUNGARY IN THE MIDDLE OF THE 1930S. This study explores the reasons why in the 1930s—despite the general intent of support, a continuously developing student welfare institutional network, as well as the evolving state student social policy—led to a situation in which part of the university student body, owing to welfare conditions, was compelled to discontinue their studies. Those university students who—despite various support programs and because of their social conditions, the financial situation of their parents, high tuition fees, and perhaps because of further expenses pertaining to their studies—were unable to continue their studies, thus they were obliged to interrupt their university student status. Among the further possible causes for the termination of university studies reasons pertaining to health and actual study are also included, with the latter primarily meaning the absence of required preparedness. Statistical data provide a graphic representation of the situation of the university student population in Hungary in the middle of the 1930s.

I. Az egyetemi tanulmányok megszakításának okai

A magyar felsőoktatás két világháború közötti történetével foglalkozó kutatók előtt nem ismeretlen, hogy a korszak oktatáspolitikájának egyik kardinális problémája az egyetemi hallgatóság szociális helyzetéből adódott. Az egyetemi hallgatóság olyan mértékű és olyan szervezett segélyezése, mint ami az első világháború utáni évtizedekben kialakult, korábban ismeretlen volt.¹

A 19. század végének felsőoktatásával összefüggésben Rudai Dezső miniszteri titkár a háború után kifejlődött diákszociális munkáról szóló 1939-es előadásában is kihangsúlyozta: „A világháború előtti évtizedekben az egyetemi diákság szociális gondozása ismeretlen volt. Az erős családi vagy vagyoni alap és a tehetség volt a társadalmi emelkedés selekciós emeltyűje. Ennek megfelelően a tanulás lehetősége nyitva állott azok előtt, akik a tanulás terhét elbírták, de nyitva állott azok előtt is, akiknek tehetsége ösztöndíj elnyerését el tudta érni.”²

¹ „Az egyetemi ifjúság segélyezés formájában való támogatásának a szükségessége a világháború utáni kor egyik sajátosan jellemző jelensége. Kényszerű körülmények, valamint magasabb érdekek és szempontok készítették az államot és indították a társadalmat egyaránt arra, hogy a szociális gondoskodást az egyetemi ifjúságra is kiterjesszék.” – RUDAI DEZSŐ, *Diákszociális gondoskodás* = A mai magyar szociálpolitika: Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai, szerk. MARTONFFY Károly, Budapest, 1939, 1014.

² *Uo.*, 1016.

A háború előtti ösztöndíjak azonban a forrásul szolgáló alapok és alapítványok nagy részének elértéktelenedésével elveszítették korábbi jelentőségüket, s így a tehetséges, de szociálisan rászoruló diákok támogatása főként a gazdaságilag ugyancsak meggyengült állam feladata lett volna. Kezdetben ez csak kevéssé valósulhatott meg, s az első években a társadalmi kezdeményezések voltak az akkor még szervezetlen diákszegélyezés egyetlen eszközei.³

A diákszociális probléma kezeléséhez azonban állami beavatkozásra is szükség volt. A kormányzat elsősorban tandíjelengedéssel és különböző mértékű tandíjkedvezményekkel⁴ igyekezett segíteni, illetőleg az egyes egyetemekkel szoros együttműködésben szervezett diákjóléti intézményrendszerekben⁵ tetet öltő diákszociális politikában látta a megoldást.

A rendszer fenntartásához szükséges anyagi erőforrások elsősorban állami, minisztériumi támogatásokból álltak rendelkezésre, de nem elhanyagolható az egyetemek szerepe és a társadalmi hozzájárulás jelentősége sem. Ennek a széles összefogásnak, illetve a rendszerek működtetésében részt vevő egyetemi tanárok önzetlen, oktatói és kutatói feladataikon felül végzett áldozatos munkájának köszönhetően számos olyan fiatal szerzhetett diplomát, akinek ezek nélkül a támogatások nélkül esélye sem lett volna erre.

A diákszociális munka megszervezésében Szegeden Szandtner Pál, Debrecenben Láng Nándor, Pécsen pedig Pekár Mihály szerzett elvülhetetlen érdemeket, különösen, ami a hallgatók rendszeres étkeztetését és internátusi elhelyezését illeti.⁶

³ A társadalom aktív szerepvállalásának kitűnő példája a Debrecenben 1919 és 1921 között lezajlott segélyakció, mely számos egyetemi hallgató pénzbeli és természetbeli támogatását tette lehetővé. Az akció történetéről részletesebben lásd korábbi tanulmányomat: KIRÁLY Sándor, *Az egyetemi hallgatók segélyezésére indított gyűjtési akció Debrecenben (1919–1921)*, Debreceni Szemle, (2009/2), 210–217.

⁴ Az 1926/27-es tanévtől 1940-ig a felsőoktatásban szedett tandíj összege nem változott, 102 pengőtt tett ki. Az 1940/41-es tanévtől emelkedett ez az összeg 128 pengőre. A kormányzat a legrászorultabb diákok számára teljesen, míg a támogatásra szoruló, de kedvezőbb helyzetben lévő hallgatók esetében részben engedte el a tandíj megfizetését. A tandíjelengedések rendszere többször változott, a Klebelsberghez kötődő köztisztviselői tandíjkedvezmény pedig kifejezetten a közalkalmazottak gyermekeinek célzott támogatását szolgálta. A rendszer kialakulásának és fejlődésének a bemutatása azonban túlmutat jelen munka keretein. A tandíj két világháború közötti történetéhez lásd: LADÁNYI Andor, *Klebelsberg felsőoktatási politikája*, Budapest, 2000, 67–75. és Uő., *A gazdasági válságtól a háborúig: A magyar felsőoktatás az 1930-as években*, Budapest, 2002, 62–66.

⁵ Magyary Zoltán Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt memorandumában pontosan feltérképezte a diákszociális munka 1929-es szervezeti kereteit. Az egyes egyetemek sok hasonlóságot mutató, mégis más-más formákat öltő diákjóléti intézményhálózatának hasonló igényű bemutatására azóta sem került sor. Vö. MAGYARY Zoltán, *Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodása megszervezése tárgyában*, Budapest, 1929. 57–117.

⁶ A diákszociális munkában betöltött szerepükhöz lásd MAGYARY, *i. m.*, 89–93. Pekár Mihály az Erzsébet Tudományegyetem orvosprofesszora, az élettan tanára az egyetemi internátusok és menza igazgatótanácsának elnöke volt, s mint ilyen feladatköre igen hasonló volt a klasszika-filológus Láng Nándoréhoz, aki Debrecenben hosszú időn keresztül látta el a *Mensa Academica* (Egyetemi Diákasztal) és a Tisza István Internátus felügyelő-bizottságának a vezetésével járó teendőket. Vö. *A M. Kir. Erzsébet*

Az általános segítő szándék és a folyamatosan fejlődő diákjóléti intézményrendszer,⁷ valamint a kialakuló állami diákszociális politika ellenére a tanuló ifjúság egy része mégis szociális körülményei következtében szorult ki a felsőoktatásból. Azok az egyetemi hallgatók, akik a különböző támogatások ellenére szociális körülményeik, szüleik anyagi helyzete, a magas tandíj,⁸ esetleg a tanulással járó egyéb költségek⁹ miatt nem tudták tovább folytatni az egyetemet, tanulmányaik megszakítására kényszerültek.

Esetükben a meglévő szociálpolitikai lehetőségek és támogatási formák nem bizonyultak elegendőnek. Ők voltak azok, akiknek még hathatósabb segítségre lett volna szükségük. További sorsuk alakulásáról nem sokat tudunk. Zentay Dezső, a kor kiváló statisztikusa róluk szólva elsősorban társadalmi hanyatlást feltételezett: „Az egyetemi hallgatók száma azonban mégsem nyújt teljesen áttekintő képet. Sokan kénytelenek abba-

Tudományegyetem és irodalmi munkássága, Az egyetem 25 éves fennállása alkalmából írta, szerkesztette és kiadta Dr. vitéz SZABÓ Pál, az Erzsébet Tudományegyetem V. könyvtárhoz, Pécs, 1940, 62. Szegeden Szandtner Pál ugyancsak az egyetemi hallgatók lakhatásának és étkeztetésének biztosításán fáradozott. 1928 szeptemberétől vezette a Horthy Miklós-kollégium igazgatótanácsát, de ő felügyelte a kollégiumban működő egyetemi menzát is. Vö. MAGYARY, *i. m.*, 89–90.

⁷ A kezdetben kialakuló diákjóléti intézmények egymással együttműködve egyre hatékonyabban működő intézményrendszerre fejlődtek. Idővel újabb intézmények létrehozása, illetve korábban külön működő intézmények centralizációja révén a rendszer továbbfejlődése is megfigyelhető. A debreceni diákjóléti intézményrendszer fejlődéséhez lásd korábbi tanulmányomat: KIRÁLY Sándor, *A m. kir. Tisza István Tudományegyetem hallgatóságának viszonyai és a diáksegélyezés fejlődése a kezdetektől 1945-ig* = Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Történetéből, szerk. HOLLÓSI Gábor, Debrecen, 2005, I., 27–43.

⁸ Azokat a hallgatókat, akik nem fizették be időben az adott félévre esedékes tandíjat törölték a hallgatók sorából. Debrecenben Kölönte Géza egyetemi quaestorra hárult ez a hálátlan feladat. Varga Zsigmond rektorhoz intézett 1933. december 16-án kelt jelentéséből idézünk: „[...] *alulírott napig félévi tandíját még 50 hallgató nem fizette be. [...] Miután a félév közvetlen befejezés előtt áll tisztelettel kérem Méltóságod felhatalmazását, hogy a fenti hallgatókat tandíj nem fizetés miatt, az 1933/34. tanév I-ső félévéről, a hallgatók névjegyzékéből törölhessem.*” – Hirdetmény a törölt hallgatókról. – H.B.m.L. VIII. 2. 17.d. 219/1933–34. Q. sz. a.

⁹ A minden kar hallgatói által kötelezően fizetett mellékdíjak (iktatási díj, könyvtári illeték, menza díj stb.) mellett voltak sajátos, egy-egy tudományterületre jellemző költségek is. Az orvostudományok fejlődése például elengedhetelenné tette a laboratóriumi munkát, mely az orvostanhallgatók által fizetendő laboratóriumi díj bevezetésével járt együtt. Ide kívánczok Went Istvánnak, a Tisza István Tudományegyetem nyilvános rendes tanárának néhány gondolata, mely az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszuson hangzott el: „*Nem is olyan régen az élettant, a kísérleti kórtant és bakteriológiát [...] csupán azért kellett megtanulni, mert ezek a tudományágak foglalták magukba a klinikai tárgyak tanulásához szükséges alapismereteket. Az elméleti tanulmányok végső célja tehát az volt, hogy kifejleszék a jövőben orvosgenerációkban azt a természettudományos gondolkodást és tájékozottságot, amelyre a betegágy mellett a gyakorlati diagnosztikában és terápiában is mindenkor szükség van. Az utóbbi évek vagy mondjuk évtizedek alatt ez a helyzet megváltozott: a kísérleti orvostudomány, a laboratórium, a laboratóriumi módszerek bevonultak a szó szoros értelmében vett gyakorlati orvoslásunkba is.*” Vö. *Magyar Felsőoktatás: Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus Munkálatai*, szerk. MÁRTONFFY Károly, III. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest, 1937, 189.

hagyni tanulmányaikat befejezés előtt. A szerencsésebbek elszélednek az ipari vagy kereskedelmi pályákra. Sokan a munkanélküliek közé sodródnak.¹⁰

Megállapításaiban nincs okunk kételkedni, bár feltételezhető, hogy akadtak olyan hallgatók is, akiknek később lehetőségük nyílt tanulmányaik befejezésére, bár kétségtelenül ők lehettek kisebbségben.

A felsőoktatásból való kimaradásnak azonban nemcsak anyagi okai lehettek. A tanulmányok megszakításának további lehetséges magyarázata között kell számon tartanunk az egészségi és a tanulmányi okokat is. A diploma megszerzésének akadálya lehetett például az egészségi állapot megromlása, egy-egy súlyosnak bizonyuló betegség kialakulása, vagy például az is, hogy a hallgatókkal szemben támasztott szakmai követelmények meghaladták az illető képességeit. Az egyetemek hallgatóik egészségi állapotára kiemelt figyelmet igyekeztek fordítani. Felmérték egészségügyi problémáikat, szervezett keretek között gondoskodtak gyógyszeres kezelésükről és szükség esetén kórházi ápolásuk költségeihez is hozzájárultak.

Debrecenben például Neuber Ede, a bőr- és nemikórtan tanára¹¹ volt az, aki a leginkább szívén viselte a hallgatók egészségi állapotát, különös tekintettel a prevencióra.¹² Kezdeményezésére a debreceni egyetemi hallgatókat először az 1935/36-os tanévben vetették alá széleskörű egészségügyi vizsgálatoknak. A kísérlet komoly népszerűségnek örvendett, hiszen, - mint arról maga Neuber Ede is beszámolt – számos hallgató önként jelentkezett a szűrésre.¹³ A megvizsgált 265 első éves és 68 önként jelentkezett felsőbb

¹⁰ ZENTAY Dezső, *A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében Budapesten*, Statisztikai Közlemények (1930/4), 84.

¹¹ Az 1931/32-es tanévben a Tisza István Tudományegyetem rektora, az 1936/37-es és az 1937/38-as tanévben pedig az orvostudományi kar dékánja volt. 1936 és 1938 között az egyetem képviselőjeként a felsőház tagja. Neuber Ede pályájáról, életművéről részletesen lásd MUDRÁK József, *Debreceni Egyetem-történeti Lexikon*, [Kézirat] A szerző tulajdona, Debrecen, 2009.

¹² Neuber Ede a megelőzés fontosságát és jelentőségét az 1939-es közigazgatási továbbképző tanfolyamon elhangzott előadásában is kihangsúlyozta: „Kutatásaimban mindenkor az a törekvés lebegett a szemeim előtt, hogy elsősorban »biológiai kataszterét, telekkönyvét« állapíthassuk meg ifjúságunknak, mert csakis ezen adatfelvételező, szorgos munka révén tudható meg, hogy milyen betegségek pusztítanak ifjúságunk soraiban, legalább is, melyek azok, melyek bennük károkat okoznak, melyek az elsősorban kiküszöbölendők. Ezen utóbbiak között szerepelnek tudvalevőleg olyan betegségek is, melyek, ha idejében nem orvosoljuk őket, állandóan rágják a fiatal szervezet életfájának gyökérzetét, helyrehozhatatlan károkat, a szervezet pusztulását, sőt még az utódok súlyos károsodását is okozhatják, amit minden rendelkezésünkre álló eszközzel meg kell akadályoznunk.” Vö. NEUBER Ede, *Ifjúságunk egészségvédelme* = A mai magyar szociálpolitika: Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai, szerk. MARTONFFY Károly, Budapest, 1939, 1005–1006.

¹³ Idézet Neuber Ede 1936-ban, az Országos Felsőoktatási Kongresszuson elmondott beszédéből: „Örömmel jelentem e helyen is, hogy ezekre az egészségügyi vizsgálatokra berendelt 265 I. éves hallgatón kívül még 68 felsőbb éves hallgató, sőt még nyolc hallgató is önként jelentkezett; ez világít rá legjobban arra, hogy egyetemi ifjúságunk mennyire átérzi e vizsgálatoknak fontosságát.” Vö. NEUBER Ede, *A fiiskolai ifjúság egészségvédelme* = Magyar Felsőoktatás: Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai, szerk. MÁRTONFFY Károly, I. Megnyitás. Általános szakosztály, Budapest, 1937, 295.

éves egészségi állapotának felmérése súlyos problémákat mutatott ki. Erről Neuber beszámolójában is olvashatunk „[...] a debreceni I. éves egyetemi hallgatókon aránylag mi-lyen tekintélyes nagy számban találtunk szervi szívhibát, gerincferdülést, igen súlyos lúdtal-pat, nem korrigált rövid- távol- és astigmia látást, színvakságot, súlyosfokú nagyothallást, megdöbbenően rossz fogazatot stb., amelyek jó részéről sem az ifjakkak, sem szüleiknek tudomásuk nem volt, ennélfogva utóbbi betegségek kezeletlenül maradtak s fokozatosan romlottak.”¹⁴

A helyzet kezelésére is komoly lépések történtek Debrecenben. Az egyetem közpon-ti épületében Neuber Ede vezetésével már az 1936/37-es tanévben megnyílt a Debre-ceni Egyetemi Hallgatók Orvosi Rendelő Intézete, mely működése első két évében közel 9 ezer hallgatót részesített orvosi ellátásban.¹⁵

A debreceni példa nem sokkal később követésre talált, és 1938-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen is rendszeresítették egészségügyi vizsgálatokat az egyetemi hallga-tóság körében.¹⁶ A rendszeres egészségügyi szűrés és a megelőzés szorgalmazása, valamint a meglévő betegségek szervezett kezelése fontos lépés volt ugyan, de nem oldotta meg egy csapásra az egyetemi ifjúság többnyire elhanyagolt egészségi állapotából eredő prob-lémákat. Egy-egy súlyosabb betegség, vagy elhúzódó kezelés és a vele járó költségek¹⁷ könnyen okozhatták a hallgatók tartós, vagy végleges kimaradását a felsőoktatásból.

¹⁴ NEUBER, *A főiskolai...*, i. m., 295.

A vizsgálatok eredményeként többek között 2 aktív és 16 inaktív tüdőtuberculosis, 33 megnagyobbo-dott szív és 18 szívzörej, 4 súlyos gerincferdülés, 54 súlyos és 28 enyhébb lúdtalp és egy csípőzületi gümőkór került megállapításra. A szemvizsgálatok 46 esetben diagnosztizáltak korrigálható fénytörési hibát. A hallgatók fogazatának felmérése kimutatta, hogy sokak még egyáltalán nem részesültek fogá-szati ellátásban, így a szuvas fogak megdöbbenően magas száma (10–16!) sem volt ritka. Mindössze 23 hallgató esetében állapítottak meg teljesen ép fogazatot. Vö. NEUBER, *A főiskolai...*, i. m., 293–302.

¹⁵ „[...] 1936/37. és 1937/38-ban összesen 8.866 hallgató részesült kezelésben. Ez hatalmas nagy szám és ha a debreceni bőr- és nemibeteg klinika ambulanciájának naplóiba tekintünk, akkor nagy megnyugvás-sal állapíthatjuk meg, hogy az egyetemi hallgatók összehasonlíthatatlanul szívesebben kezeltették magukat rendelőintézetünkben, mint annak felállítása előtt a klinikákon. [...] A rendelőintézetet bármelyik hall-gató felkeresheti, ha igazolja magát. A jobbmóduúakat magánorvoshoz utasítják, de a tisztántúli egyetemi hallgatók anyagi körülményei sajnos nem olyan fényesek, hogy erre gyakran sor kerülhetne.” Vö. NEUBER, *Ifjúságunk...*, i. m., 1011.

¹⁶ Ahogy arról maga Neuber Ede is örömmel számolt be az 1939-es Országos Felsőoktatási Kongresszus ülésén: „Hasonló szellemű vizsgálatokat rendszeresített a mult évben Darányi Gyula professzor a budapesti egyetemen és remélhetőleg a többi magyar főiskola is követni fogja majd e nyomot. Régebben is történtek ilyen irányú kezdeményezések előbb a budapesti mű-, majd a tudományegyetemen, azonban nem voltak ennyire átfogó jellegűek, inkább csak egy-egy betegségre vonatkoztak.” Vö. NEUBER, *Ifjúságunk...*, i. m., 1010.

¹⁷ Debrecenben a hallgatók gyógyszerellátását és esetleges kórházi kezelésének költségeit részben vagy egészben az egyetem keretében szervezett „Ifjúsági betegápolási alap” vállalta magára. Az „egyetemi ifjúsági betegsegítő-egyesület” létesítésének ötletét Kun Béla jogi kari dékán (a Szentpéteri előnevet csak 1919 szeptemberétől használta) vetette fel még 1914 decemberében. Ő javasolta azt is, hogy félévenként minden rendes és rendkívüli hallgatótól 2 korona díjat szedjenek be az alap céljaira, „amíg az alap annyira meg nem nő, hogy a rá háruló terheket önmagából és jövedelmeiből megbírandja.” Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1914/15, 138. et. sz. A betegápolási alap azonban sosem jutott el oda, hogy műkö-

További problémát jelenthetett, hogy a felsőoktatásba bekerülő diákok egy részének felkészültsége, tehetsége és szorgalma elmaradt attól, ami az egyetemi tanulmányokhoz kívánatos lett volna. Az egyetemi hallgatóság szociális körülményeiből és tudásában meglévő hiányosságaiból következő veszélyekre Szandtner Pál hívta fel a figyelmet 1939-ben az Országos Felsőoktatási Kongresszuson elhangzott előadásában:

„Egyetemeinkre áramló fiatalságunk nagy hányadának szellemi felkészültsége, ugyan-csak nagy hányadának pedig szociális helyzete annyira nélküli mindazt, amit az egyetemi tanulmányok, nem is csak e tanulmányok során, hanem már jóval korábban is, szellemiekben és anyagiakban megkívánnak, hogy egyetemeink és főiskoláink pályavégzettjeinek tekintélyes hányadánál alig lehet azoknak a kultúrértékeknek teljes jelenlétét feltételeznünk, amelyeknek közvetítésére az egyetemi oktatásnak és nevelésnek valójában törekednie kell.”¹⁸

A nem kellően tehetséges diákok jelenléte a felsőoktatásban valóban nehézségeket okozott, hiszen a kiváló adottságú hallgatókkal nem tudták tartani a lépést, s így nehezítették a magas színvonalú munkát. Ugyancsak számolni kellett azzal is, hogy diplomát szerezve éppen a legtehetségesebb társaiknak jelentettek konkurenciát a munkába állásnál.¹⁹

Esetükben tehát el kell ismerni, hogy tanulmányaik félbe hagyása, illetve megszakítása a valóban felsőfokú képzésben való részvételre alkalmatlan egyének természetes lemorzsolódását jelentette. Bár meg kell említeni, hogy a tanulmányi okokból történő kimaradás nem minden esetben a diák tehetségén múltott, hiszen a korszak egyetemi hallgatóságának szociális viszonyait ismerve, szerepet játszhattak ebben azok a sok eset-

dését önmaga fedezni tudta volna. A fő bevételi forrást a korszak egészében a minden félév elején a hallgatóktól mellékdíjként szedett díj (az „Ifjúsági betegápolási alap díja”) jelentette, mely társadalmi közadakozásból befolyó összegekkel egészült ki. Ez a díj 1926-tól 2 és fél pengőt tett ki, de az 1931/32-es tanévtől kezdődően 3 pengőre emelkedett. Az alap azonban így is gyakran kimerült. Nem volt ritka, hogy a betegápolási alap források hiányában tevékenységének korlátozására, szükség esetén felfüggesztésére kényszerült. Előbbire szolgált példaként Köllönte Géza egyetemi quaestor Tóth Lajos rektorhoz intézett 1935. május 5-én kelt jelentése: „[...] Ifjúsági betegápolási alapunk a folyó tanévben megsokasodott terheket a tanév végéig nem fogja kibírni s a fizetés képtelenség rövidesen bekövetkezik. [...] Tisztelettel kérem ezért Méltóságodat, hogy tisztelettel előterjesztettek alapján kegyeskedjék a recept érvényesítést kizárólag a nemi betegségben szenvedő hallgatók gyógyszer szükségletére korlátozni [...]” – H.B.m.L. VIII. 2. 18.d. 467/1934–35. Q. sz. a.

¹⁸ SZANDTNER Pál, *Az egyetemi ifjúság tanulmányi és szociális helyzete és az egyetemi reform* = Magyar Felsőoktatás: Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai, szerk. MÁRTONFFY Károly, I. Megnyitás. Általános szakosztály, Budapest, 1937, 265.

¹⁹ Erre Szandtner Pál is utalt idézett beszédében: „Gondoljunk csak arra, hogy az oda nem való elemek, a tanulmányok ideje alatt s főleg az igazi tudományos képzést nyújtó praktikumokban és szemináriumokban, mily bénító teherként nehezítik a professzorok munkáját, valóban rátermett társaiknak gyorsabb és jobb kiképzését, kiinn az életben pedig kétes értékű diplomáikkal, mily nagymértékben devalválják az egyetemi grádusok tekintélyét és gáncsolják el, sajnos, igen sokszor a legszebben graduált tehetségek jogos érvényesülését is.” *Uo.*, 265.

ben nyomorúságos életkörülmények is, melyek az elmélyült tanulást jelentősen megnehezítették.²⁰

II. A tanulmányaikat megszakítani kényszerülő egyetemi hallgatók aránya a magyar felsőoktatásban

A felsőoktatásból kimaradó hallgatókkal kapcsolatban fontos kitérni a mennyiségi mutatókra is. Nem mindegy ugyanis, hogy egy adott évben mekkora tömeget jelentettek a tanulmányaikat valamilyen okból megszakítani kényszerülő diákok. Arra keressük tehát a választ, hogy a vizsgált jelenség mennyire bizonyult tömegesnek, s hogy mely tényezőnek mekkora szerepe volt a tanulmányok megszakításában.

Az erre vonatkozó adatok az 1934/35-ös tanévről maradtak fenn egy eddig még nem publikált kézíratos statisztikai kimutatásban. A szóban forgó feldolgozási táblák a Budapesti Fővárosi Levéltár állományában találhatóak a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatal iratai között az Országos tanügyi statisztikai iratok gyűjteményében.²¹

A következő táblázat tehát az 1934/35-ös tanév vonatkozó adatait igyekszik összefoglalni feltüntetve a hallgatók számát és az összes hallgatóhoz viszonyított százalékos arányát is.

Az egyetemi tanulmányok megszakításának okai az 1934/35-ös tanévben²²

1934/35. tanév	Égészségi okok	Anyagi okok	Tanulmányi okok	Egyéb okok	Tanulmányokat megszakító hallgatók összesen	Összes hallgató
<i>Pázmány Péter Tudományegyetem (Budapest)</i>	3,0 148	5,0 244	5,8 286	2,9 141	16,6 819	100,0 4919
<i>Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)</i>	4,4 58	5,8 77	2,3 30	4,5 60	17,0 225	100,0 1319

²⁰ A szociális helyzet és a tanulmányi eredmény közötti összefüggésre Janik Gyula, az 1931/32-es tanévre készült statisztikai felmérés készítője is hivatkozott: „Valószínű, hogy a hallgatók egyrésze a diákszegélyező intézmények hathatós támogatása mellett is súlyos anyagi gondokkal küzd, aminek káros kihatása a tanulmányi eredmények tekintetében is kifejezésre jut.” – *A magyar főiskolai hallgatók statisztikája az 1931/32. tanévben* = Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, Budapest, 1933, LXXXIX., 22. Nem szabad elfeledkezni ugyanakkor arról sem, hogy a felsőoktatás színvonalas működését olyan jelenségek is akadályozták, melyekről nem a hallgatók tehettek, s melyekre maga Klebelsberg is felhívta a figyelmet: „[...] nagyon nagy fájdalommal konstatom, hogy bizony sok a szünet, hogy az előadások sokszor a szemeszterben későn kezdődnek meg [...] megérünk 20–35 perces órákat, megérjük, hogy az előadások lemondanak, vagy néha nem tartatnak meg, úgyhogy le se mondatnak. A főiskolára jövő ifjúság [...] feljön ide és az egyetemi rendszer elszoktatja a tanulástól.” – Klebelsberg 1928. május 4-én elmondott képviselőházi beszédét idézi LADÁNYI Andor, *Klebelsberg... i. m.*, 109–110.

²¹ Budapest Főváros Levéltára [Továbbiakban: B.F.L.] IV. 1419. g. 1. d.

²² B.F.L. IV. 1419. g. 1. d., Főiskolák 5.sz. táblák 1–5.

<i>Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)</i>	3,3 50	6,3 96	1,7 26	5,1 77	16,4 249	100,0 1521
<i>Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)</i>	2,4 37	5,9 92	2,2 34	6,3 98	16,9 261	100,0 1545
<i>József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Budapest)</i>	0,1 3	0,2 4	0,2 5	0,4 11	0,9 23	100,0 2401
Összesen	2,5 296	4,4 513	3,2 381	3,3 387	13,5 1577	100,0 11 705

A fenti adatok szerint az 1934/35-ös tanévben összesen 1577 hallgató, vagyis az egyetemi ifjúság 13,5%-a kényszerült megszakítani felsőfokú tanulmányait. Ez még akkor is rendkívül magasnak tekinthető, ha a gazdasági válság elhúzódó következményeivel is számolunk. Látható, hogy a legnagyobb arányú lemorzsolódás a Tisza István Tudományegyetemen következett be, ahol a hallgatók 17%-a hagyta abba a tanulást. Ha megnézzük a többi egyetemre vonatkozó arányszámokat, akkor azt is láthatjuk, hogy hazánk minden tudományegyetemén rendkívül súlyos volt a helyzet. Debrecenről nem sokkal maradt el ugyanis a tanulmányokat megszakító hallgatók részarányait tekintve Szeged (16,9%), Budapest (16,6%), de még Pécs (16,4%) sem. Feltűnő ellenben, hogy a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen mindössze 23 hallgató hagyta félbe tanulmányait, vagyis a hallgatóság nem egész 1%-a.

Arra a kérdésre, hogy ez a nagy számú eltávozás mivel magyarázható, nehéz egyértelmű feleletet adni. Az adatok azt mutatják, hogy a legfőbb indok a szociális helyzetre vezethető vissza. Anyagi okok miatt ugyanis 513 fiatal, az egyetemi hallgatóság 4,4%-a szakította meg tanulmányait.²³ Mindez az egyetemi hallgatók érdekében végzett, említett széles körű diákjóléti tevékenység ellenére következett be. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a hallgatók 3,2%-a egyszerűen nem bírt eleget tenni tanulmányi kötelezettségeinek. Korántsem biztos azonban, hogy e mögött kizárólag a nem megfelelő szellemi ké-

²³ Az anyagi okok miatt megszakított tanulmányok nem egy esetben rendkívül súlyos társadalmi problémákat tükröztek. Ilyen eset volt Dedinszky László debreceni bölcsészhallgató esete is, aki az 1931/32-es tanév I. felében azért nem tette le a vizsgáit, hogy tandíját anyagi gondokkal küzdő édesapjának az egyetem visszaküldje. Erről tanúskodik Milleker Rezső dékán Kőlonthe Géza quaestorhoz intézett levele is: „*Dedinszky László bölcsészhallgató azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy az 1931/32. tanév I-ső felében felvett összes leckéi töröltessenek a leckekönyvből, mivel az alapvizsgára való jelentkezésről már lekést s így a féléve teljesen elveszett. Az édesapja nehéz anyagi helyzetére való tekintettel megengedem, hogy nevezett hallgatónak az 1931/32. tanév I. ső felében felvett összes leckéi töröltessenek, ezért kérem a Tek. Hivatalt, hogy a leckék törlése után a befizetett tandíjat a költségek levonásával édesapjának, Dedinszky Endrénének Nyírbátorba megküldeni szíveskedjék. Kiváló tisztelettel: Debrecen, 1931. november 7. Dr. Milleker Rezső s.k. e.i. Dékán.*” – H.B.m.L. VIII. 2. 15.d. 152-1931-32 Q. sz. a. Dedinszky László ezt követően nem iratkozott be többé a Tisza István Tudományegyetemre.

pességek álltak. Valószínű, hogy a tanulmányi okok között szerepet játszottak a tanulást hátráltató, vagy éppen lehetetlenné tevő külső körülmények is. Krónikus, vagy hirtelen jött betegség a hallgatóság 2,5%-ának a pályáját törte ketté. Bár el kell ismerni, hogy leginkább ebben az esetben fordulhatott elő az, hogy az esetleges felgyógyulás után az illető mégiscsak képes volt folytatni tanulmányait és diplomát szerezni. Az egyéb okok miatt eltávozó hallgatók magas, 3,3%-os részaránya igazolni látszik azt az 1930-as évekre vonatkozóan kimutatott folyamatot, ami az izraelita felekezetű hallgatók részarányának rohamos csökkenésével írható le.²⁴ Természetesen e mögött nem csupán az egyre szélsőségesebbé váló közhangulat miatt tanulmányaikat megszakító és többnyire külföldi egyetemekre beiratkozó izraelita vallású hallgatókat kell sejteni. Az egyetemeket egyéb okok miatt elhagyó hallgatók között számon kell tartani azokat a fiatalokat is, akik családi körülményeik, megbetegedett szülei, testvéreik miatt, vagy megváltozott családi helyzetük (házasság, gyermek születése) okán kényszerültek erre a lépésre.

Ami az egyetemek közötti eltéréseket illeti, jól látható, hogy az anyagi okok mindenütt meghatározó szerepet játszottak a tanulmányok megszakításában. A legnagyobb arányban az Erzsébet Tudományegyetemet hagyták el diákok szociális helyzetük miatt. Pécsen a hallgatóság 6,3%-a került olyan helyzetbe, hogy egyetemi tanulmányainak költségeit sem ő, sem pedig a szülei nem tudták tovább fedezni. Ugyancsak rendkívül magas volt az anyagi okok miatt töröltetett hallgatók aránya Szegeden (5,9%) és Debrecenben (5,8%) is. Mindez azt látszik igazolni, hogy az egyetemi hallgatóság szociális problémái a vidéki egyetemeken még az 1930-as évek derekán is rendkívül súlyosak voltak.²⁵ A Pázmány Péter Tudományegyetemen a hallgatóság 5%-a hagyta abba tanul-

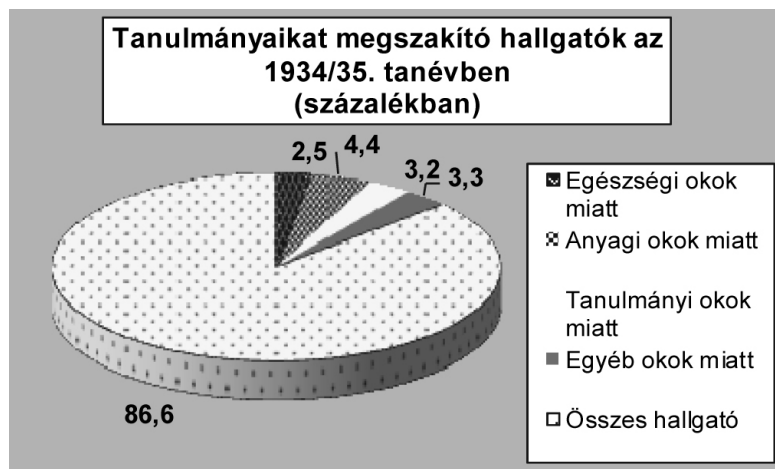
²⁴ Az 1930-as években elharapózó antiszemitizmus előretörésével párhuzamosan az izraelita felekezetű hallgatók is jól érzékelhetően kezdtek kimaradni az egyetemekről. A megállíthatatlan csökkenés oda vezetett, hogy az 1921/22-es tanévhez képest az 1937/38-as tanévre az izraeliták aránya az egyetemi hallgatóság 14,8 százalékáról (2054 fő) 6,9%-ra (676 fő) esett vissza. – Lásd a doktori értekezésem vonatkozó fejezetét. KIRÁLY Sándor, *Az egyetemi hallgatóság társadalmi arculata Magyarországon a két világháború között*, Bölcsészdoktori értekezés, Debrecen, 2009.

²⁵ Az egyetemek szociális gondokkal küzdő hallgatóinak életkörülményeit kitűnően példázza a debreceni Kölcsey Márton joghallgató esete, akit a számtalan probléma az 1932/33-as tanévben tanulmányai félbehagyására kényszerített. Most az ő levelét idézzük: „*Méltóságos Dékán Úr! Alulírott azon alázatos kérelemmel fordulok Méltóságodhoz, hogy hacsak lehet kegyeskedjék a tandíjat, amit én beiratkozásnál teljesen kifizettem, az esetleges költségek levonásával, visszautaltatni. Kérem támogatásául felhozom, hogy családjamban változás állott be, amely lehetetlenné teszi, hogy tanuljak. Szüleim szegények s ha még most szeptemberben be is tudtam fizetni nagy megerőltetés árán kölcsön kért pénzből a tandíjat és a többi költségeket, a következő félévre már nem tudok beiratkozni. Még órákat sem tudok hallgatni, mert nincs pénzem sem bentlakni Debreczenben, sem pedig vonaton bejárni. Tebát annyira nincs pénzem, hogy minden reggel és este 6 kilométert gyalogolok csak azért, hogy ingyenes jegyzőgyakornok lehessen itt egy közeli faluban Oroson. Ismételve kérem a Méltóságos Urat kegyeskedjék rajtam segíteni s visszautaltatni a tandíjat. Kérem kedvező elintézését remélve alázatos tisztelettel: Kölcsey Márton.*” – H.B.m.L. VIII. 2. 16.d. 65-1932-33 Q. sz. a. Az idézett levél forrásközleményként megjelent: KIRÁLY Sándor, *Egyetemi hallgatók és szociális problémák Magyarországon a két világháború között. Szülői levelek, hallgatói kérelmek Debreczenben*, Lymbus: Magyarságtudományi Forrásközlemények, 7(2009), 259–272.

mányait anyagi okok miatt, míg a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében ez mindössze 4 hallgatóra volt igaz.

A tanulmányi okok viszont éppen a Pázmányon játszottak leginkább szerepet. Budapesten a hallgatók 5,8%-a hagyta abba az egyetemet amiatt, hogy nem tudott megfelelni a szakmai elvárásoknak. Mindez egyértelműen arra utal, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem a legerősebb, hallgatóival szemben a legnagyobb követelményeket támastó felsőoktatási intézménye volt hazánkknak. A tanulmányi okok Debrecenben és Szegeden a hallgatók 2,3%, illetve 2,2%-ának, míg Pécsen mindössze 1,7%-ának a távozásában játszottak közre. Bizonyítható tehát, hogy a követelmények miatt a tudományegyetemek közül a legkisebb arányban az Erzsébet Tudományegyetemről hullottak ki hallgatók. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem esetében e tekintetben is csupán 5 tanulóról beszélhetünk.

Megfigyelhető, hogy az egyetemi hallgatók általános egészségi állapota a tanulmányok megszakításának okaira vonatkozó adatokból is mennyire visszatükröződik. Az egészségi állapota miatt eltávozott hallgatók aránya Debrecenben volt a legmagasabb, 4,4%.²⁶ Elmaradt ettől az Erzsébet Tudományegyetem (3,3%) és a Pázmány Péter Tudományegyetem (3,0%) is. Ugyanakkor Szegeden, ahol kimutathatóan jobb volt a hallgatóság egészségügyi állapota, mindössze 37 hallgató, a hallgatóság 2,4%-a kényszerült emiatt tanulmányai megszakítására. A legkisebb részarány e tekintetben is a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen mutatható ki. Itt mindössze 3 hallgató hagyta abba a tanulást egészségügyi okok miatt.

Forrás: B.F.L. IV. 1419. g. 1.d. Főiskolák 5. sz. táblák 1–5.

²⁶ Neuber Ede kezdeményezésére a következő, 1935/36-os tanévben vetették alá a debreceni egyetemi hallgatóságot széleskörű egészségügyi vizsgálatoknak!

Az egyéb okok tekintetében feltűnő, hogy ez leginkább a vidéki egyetemek hallgatóit jellemezte. Szegeden a hallgatók 6,3%, Pécsen 5,1%, Debrecenben pedig 4,5%-a hagyta abba tanulmányait ebbe a kategóriába tartozó indokkal, míg a Pázmány Péter Tudományegyetemen ugyanez az arány mindössze 2,9% volt. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen ez volt a legdominánsabb a tanulmányok megszakításának okai között, ugyanis 11 hallgatót érintett.

Látható tehát, hogy az egyes egyetemek között bizonyos eltérések kimutathatóak voltak. Különösen a Pázmány és a vidéki egyetemek tekintetében mutatkoztak feltűnő különbségek a tanulmányi okok, az anyagi okok, de még az egyéb okok esetében is. A kari vizsgálatokból ugyancsak számos érdekes megfigyelés következhet.

III. A tanulmányaikat megszakító egyetemi hallgatók kari megoszlása

Az egyes karokra vonatkozó adatokat célszerű egyetemi bontásban közölni, választóvonalat húzva a Pázmány Péter Tudományegyetem és a vidéki egyetemek között.

Az egyetemi tanulmányok megszakításának okai a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem estében karok szerint²⁷

1934/35. tanév	Egészségi okok	Anyagi okok	Tanulmányi okok	Egyéb okok	Tanulmányokat megszakító hallgatók összesen	Összes hallgató
Római katolikus hittudományi kar	1,3 2	0,7 1	0,7 1	2,0 3	4,6 7	100,0 151
Jog- és államtudományi kar	2,7 56	4,7 98	5,2 108	2,7 57	15,4 319	100,0 2073
Államszámviteltan tanfolyam	0,8 1	9,2 11	–	1,7 2	11,7 14	100,0 120
Orvostudományi kar	4,4 44	6,0 60	12,7 127	3,2 32	26,4 263	100,0 997
Bölcsészettudományi kar	2,9 42	4,8 69	3,0 43	3,1 44	13,8 198	100,0 1435
Gyógyszerészeti tanfolyam	2,1 3	3,5 5	4,9 7	2,1 3	12,6 18	100,0 143
Összesen	3,0 148	5,0 244	5,8 286	2,9 141	16,6 819	100,0 4919

²⁷ B.F.L. IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 5.sz. táblák 1–5.

A Pázmány Péter Tudományegyetemre vonatkozó adatokat elemezve szembevetés lehet, hogy a hallgatók közel 17%-a kényszerült ilyen vagy olyan okból megszakítani tanulmányait. A kimaradó tanulók arányának karok közötti megoszlásáról szólva az orvostudományi kar abszolút dominanciájára érdemes felhívni a figyelmet, ahol 26% feletti lemorzsolódás figyelhető meg. Budapesten tehát az orvosi kar volt az, ahol az anyagi és az egészségügyi indok is dominált ugyan, de a tanulás félbehagyásának fő oka az igen magas tanulmányi követelményekkel állt összefüggésben. Utóbbi miatt a hallgatók közel 13%-a került ki az egyetemről.

Messzebbmenő következtetések levonására azonban csak a vidéki egyetemekre vonatkozó adatokkal történő összevetést követően nyílhat mód. Az alábbi táblázatban a debreceni, a pécsi és a szegedi adatokat közöljük karok szerint.

Az egyetemi tanulmányok megszakításának okai a vidéki egyetemeken karok szerint

1934/35. tanév	Egész-ségi okok	Anyagi okok	Tanulmányi okok	Egyéb okok	Tanulmányokat megszakító hallgatók összesen	Összes hallgató
<i>Tisza István Tudományegyetem (Debrecen)</i>						
Református hit-tudományi kar	4,9 9	3,2 6	–	1,6 3	9,7 18	100,0 185
Jog- és állam-tudományi kar	2,4 13	7,9 43	3,7 20	7,0 38	21,0 114	100,0 543
Államszámviteltan tan-folyam	11,1 1	–	–	–	11,1 1	100,0 9
Orvostudományi kar	8,4 25	4,0 12	1,7 5	3,7 11	17,8 53	100,0 298
Bölcsészettudományi kar	3,5 10	5,6 16	1,8 5	2,8 8	13,7 39	100,0 284
Összesen	4,4 58	5,8 77	2,3 30	4,5 60	17,0 225	100,0 1319
<i>Erzsébet Tudományegyetem (Pécs)</i>						
Ágostai hitvallású evan-gélikus hittudományi kar	0,9 1	0,9 1	–	–	1,7 2	100,0 116
Jog- és államtudományi kar	2,6 23	7,5 66	1,7 15	6,1 54	17,9 158	100,0 883
Államszámviteltan tan-folyam	–	–	–	–	–	100,0 9
Orvostudományi kar	3,8 14	6,2 23	2,4 9	3,8 14	16,2 60	100,0 370

1934/35. tanév	Egészségi okok	Anyagi okok	Tanulmányi okok	Egyéb okok	Tanulmányokat megszakító hallgatók összesen	Összes hallgató
Bölcsészettudományi kar	8,4 12	4,2 6	1,4 2	6,3 9	20,3 29	100,0 143
Összesen	3,3 50	6,3 96	1,7 26	5,1 77	16,4 249	100,0 1521
<i>Ferenc József Tudományegyetem (Szeged)</i>						
Jog- és államtudományi kar	2,1 18	7,6 64	2,1 18	9,2 77	21,1 177	100,0 839
Államszámviteltan tanfolyam	–	–	–	–	–	100,0 8
Orvostudományi kar	3,9 13	4,5 15	2,7 9	3,3 11	14,4 48	100,0 332
Bölcsészettudományi kar	2,3 4	4,0 7	2,3 4	4,0 7	12,7 22	100,0 173
Mennyiségtan és természettudományi kar	1,4 2	3,6 5	1,4 2	2,1 3	8,6 12	100,0 140
Gyógyszerészeti tanfolyam	–	1,9 1	1,9 1	–	3,8 2	100,0 53
Összesen	2,4 37	5,9 92	2,2 34	6,3 98	16,9 261	100,0 1545

A fenti adatok egyértelműen azt mutatják, hogy a tanulmányaikat félbehagyó hallgatók aránya a budapesti orvostudományi kar (26,4%) mellett, a szegedi és a debreceni jogtudományi karon (21,1%; 21,0%), illetve a pécsi bölcsészettudományi karon (20,3%) volt a legmagasabb. Feltűnő, hogy az Erzsébet Tudományegyetem kivételével mindenütt a jogi és az orvosi karok voltak azok, melyekre a leginkább jellemző volt a tanulmányok megszakítása. Kimutatható azonban az is, hogy mennyire kevés hittanhallgatót kellett törölni a hallgatók névsorából. Pécsen csak 2 evangélikus (1,7%), Budapesten pedig mindössze 7 római katolikus hallgató (4,6%) jutott erre a sorsra. Debrecenben a rendkívül nehéz szociális helyzetben lévő református hittanhallgatóknak is csak 9,7%-a (18 fő) kényszerült az egyetem elhagyására. Szegeden a természettudományi karon (8,6%) volt ez az arány a legkisebb.

Ha megnézzük, hogy milyen okok játszottak közre a tanulmányok megszakításában, akkor azt látjuk, hogy kari szinten is leginkább az anyagi okok emelhetők ki. Természetesen némely karok rációznak erre. A Pázmány orvostudományi karán ugyanis, noha a hallgatók 6%-a szociális körülményei miatt hagyta abba az egyetemet, 12,7%-uk a magas tanulmányi követelményeknek nem tudott eleget tenni. Az anyagi okok szerepe a vidéki egyetemeken mindenütt a jogtudományi karon volt a legnagyobb. Debrecenben a joghallgatók 7,9%-a, Szegeden 7,6%-a, míg Pécsen 7,5%-a

szociális körülményei miatt kényszerült megszakítani tanulmányait. Az anyagi megfontolásokból távozó hallgatók aránya a hittudományi karokon (Budapest 0,7%, Pécs 0,9%, Debrecen 3,2%) és a szegedi természettudományi karon (3,6%) volt a legalacsonyabb. Az 1934/35-ös tanévben tehát az egész országban mindössze 8 olyan hittanhallgató volt, aki anyagi okok miatt szakította meg tanulmányait, s ezek közül 6 Debrecenbe járt. Ebben a rendkívül alacsony számban nagy szerepe volt a kiterjedt diákszociális tevékenységnek is.

A tanulmányi okok tekintetében a budapesti orvostudományi kar (12,7%) mellett a Pázmány jogtudományi kara is figyelmet érdemel, hiszen a fővárosi joghallgatók 5,2%-a a követelmények miatt hagyta félbe tanulmányait.²⁸ A vidéki egyetemek tekintetében Debrecenben a jogtudományi (3,7%), Szegeden és Pécsen pedig az orvostudományi karok (2,7%; illetve 2,4%) emelkedtek ki. A magas követelmények miatt távozó hallgatók aránya egyértelműen a hittudományi karokon volt a legalacsonyabb. Az egész országban egyetlen ilyen hallgatót mutat a kimutatás, azt is a fővárosban a Pázmány római katolikus hittudományi karán. Viszonylag alacsony volt ez az arány Budapesten a bölcsészettudományi (3,0%), Debrecenben az orvostudományi (1,7%), Pécsen a bölcsészettudományi (1,4%) és Szegeden a természettudományi karon (1,4%).²⁹

²⁸ A tudományegyetemek jogi karait félbe hagyni kényszerülő hallgatók többsége előtt nyitva állt az út, hogy valamelyik jogakadémián oklevelet szerezzenek. Ezért is bírálták sokan, – maga Klebelsberg is – a megkérdőjelezhető szakmai színvonalat képviselő jogakadémiai rendszert. Mint azt Ladányi Andor kutatásaiból is tudjuk, a miniszter „1923. január 5-i rendelkezésében, hivatkozva a jogászképzés terén mutatkozó túltengés «veszedelmes arányokig» való fokozódásának veszélyére, közölte a jogakadémiák egyházi főhatóságaival, hogy az összes felekezeti jogakadémia fizetésekiegészítő államsegélyét 1923. június 30-i hatállyal megszünteti. Együttal kérte az érdekelt egyházi vezetőket, hogy «a jelzett magasabb állam-érdekből» jogakadémiájuk működését az 1922/23. tanév végétől szüntessék be.” Vö. LADÁNYI Andor, *Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban*, Történelmi Szemle, (2002/3–4), 301.

Tekintettel arra, hogy Klebelsbergnek az egyházi jogakadémiák megszüntetésére irányuló törekvése eredménytelen maradt, az 1936-os Országos Felsőoktatási Kongresszuson a jogakadémiák végzős diákjainak egyetemi szigorlatokra kényszerítése is felvetődött: „A jogakadémiákon végzett szigorlók részére is kötelezőleg meg kellene jelölni a vizsgáztató egyetemet, mégpedig főképpen azoknak a világnézeti szempontoknak figyelembevételével, amely világnézeti szempontok a jogakadémiák fenntartását indokolják. A kecskeméti jogakadémia végbizonyítványával Debrecenben, az egeri jogakadémia végbizonyítványával Pécsen, a miskolci jogakadémia végbizonyítványával Szegeden kellene vizsgáztatni.” Vö. MOLNÁR Kálmán, *A jogi oktatás speciális kérdései* = Magyar Felsőoktatás: Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai, szerk. MÁRTONFFY Károly, II. Jogi és Közgazdasági Szakosztály, Budapest, 1937, 74–75.

²⁹ Szentpéteri Zsigmond, a szegedi természettudományi kar dékánja az 1936-os kongresszuson elégedetten számolt be a kari hallgatószám teljesítményéről: „Ha összehasonlítjuk a múltat a jellel, határozott öröndetes tényként kell megállapítanunk, hogy a hallgatóknak nagyobb százaléka az, amelyik komolyabb, megfontoltabb és [...] talán kevésbé lelkesedő, mint közvetlenül a háború után, de minden esetben szorgalmasabb és fegyelmezettebb. A komoly munkával elért eredményeik jóval felülhaladják a hosszú évek tapasztalatai alapján megállapított standardértéket.” Vö. Magyar Felsőoktatás: Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai, szerk. MÁRTONFFY Károly, I. Megnyitás, Általános Szakosztály, Budapest, 1937, 275.

Az egészségügyi okok miatt távozó hallgatók aránya a debreceni orvostudományi és a pécsi bölcsészettudományi karon volt a legmagasabb. Mindkét kar tekintetében egyaránt 8,4%-ot tett ki az ilyen indokokra hivatkozó hallgatók aránya.³⁰ Az orvostudományi karok dominanciáját jelzi, hogy Budapesten is és Szegeden is ezeken a karokon volt a legmagasabb ez a részarány. A Pázmány Péter Tudományegyetemen az orvostanhallgatók 4,4%-ának, míg a Ferenc József Tudományegyetemen a kar hallgatóinak 3,9%-ának a tanulmányait egészségügyi probléma szakította félbe. A legkevésbé a római katolikus hittudományi és a szegedi természettudományi karon fordult ez elő. Mindkét kar esetében mindössze 2-2 hallgatóról volt szó. Feltűnhet még emellett az is, hogy a joghallgatók körében is viszonylag alacsony, minden karon 3% alatti volt a tanulmányokat betegség miatt megszakító hallgatók aránya.

Az egyéb, nem pontosítható okok viszont éppen a szegedi és a debreceni jogtudományi karokon (9,2%; 7,0%) fordultak elő a legnagyobb arányban. A legkisebb részarányokkal e tekintetben egyértelműen a hittudományi karokon találkozunk, hiszen a református hittudományi karon a hallgatók 1,6%, míg a római katolikus hittudományi karon mindössze 2%-a hagyta el az egyetemet egyéb okokra hivatkozva. Az Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karán pedig egyáltalán nem akadt erre példa.

A kari vizsgálatok tehát egyértelműen rámutattak arra, hogy az egyetemi tanulmányok félbehagyása a legkevésbé a hittanhallgatókra volt jellemző. Kimutattuk azt is, hogy az anyagi okok főként a jogtudományi, az egészségügyi okok pedig elsősorban az orvostudományi karokon járultak hozzá leginkább a tanulmányok megszakításához. A vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a legmagasabb tanulmányi követelmények a Pázmány Péter Tudományegyetemen lehettek, hiszen Budapesten az orvostanhallgatók és a joghallgatók esetében is rendkívül magas volt az egyetemet tanulmányi okok miatt félbehagyó hallgatók aránya.

IV. Zárzó

A fentiek alapján megállapítható, hogy az egyetemi tanulmányok megszakítására vonatkozó vizsgálataink az egyetemi hallgatóság egészségügyi állapotára és tanulmányi eredményeire vonatkozó ismereteinket is kiegészítette. Az is jól látható, hogy az első világháború óta sokat fejlődött diákszociális munka még az 1930-as évek közepén sem tudta maradéktalanul ellátni feladatát. Ezt mutatja az anyagi okok miatt tanulmányait megszakítani kényszerülő hallgatók helyenként nagyon magas aránya is. Ezeknek a hallgatóknak az esetében a helyi szintű és az állami diáksegélyezés egyértelmű kudarcá-

³⁰ Mindez a Neuber Ede vezetésével kialakult szervezett prevenció és egyetemi orvosi ellátás megszervezése előtti állapotot tükrözi. Feltehető, hogy a megtett lépések hatására a helyzet valamelyest javult.

ról beszélhetünk. Megfigyelhető volt azonban, hogy különösen a hittudományi és bölcsészettudományi karok hallgatóinak esetében az elvégzett munka komoly eredményeket tudott felmutatni. Különösen akkor lehet szembetűnő mindez, ha figyelembe vesszük, hogy leginkább a bölcsészek és a teológusok voltak a legnehezebb szociális helyzetben lévő hallgatók hazánk egyetemén.

A végső következtetések levonásánál azonban nem lehet elvonatkoztatni a gazdasági válság hatásaitól sem, mely az 1934/35-ös tanév hallgatóinak szociális körülményeire is kihatott. Ebből a szempontból viszont a hallgatóság helyzete több tekintetben is meglepően jónak mondható, hiszen a korábban létrehozott diákjóléti intézmények és támogatási formák a válság idején is teljes kapacitással működtek.